

Promjene u školskom sustavu za srpsku narodnosnu zajednicu u Hrvatskoj (1991-2011) s posebnim osvrtom na nastavu povijesti i na školske sustave u Hrvatskoj u 19. i 20. st.

S a ž e t a k

Hrvatsko-srpski odnosi na tlu Hrvatske u posljednjih 20-tak godina (1991-2011.) evoluirali su i na području reforme školstva, tj. osnovnog i srednjeg odgoja i obrazovanja.

Bivši školski sustavi u 19. i 20. stoljeću, tj. austro-ugarski i jugoslavenski školski sustav zamijenjeni su novim, koji je stalno evoluirao, poboljšavanjem kako dodatnih planova i programa tako i dodatnom edukacijom nastavnih kadrova, zaduženih za brigu odgoja i obrazovanja srpske narodnosne zajednice u Hrvatskoj.

Srpska zajednica u Hrvatskoj, tj. učenici i nastavnici, u školama dobili su autonomiju u svezi školskih planova i programa u jezično-društveno-umjetničkim znanostima, tj. predmetima. Posebno se to odnosi na programe razredne nastave u predmetima; Poznavanja prirode i društva te Jezika gdje se pored Hrvatskog jezika i latiničnog pisma programski realiziraju sadržaji iz Srpskog jezika i ćiriličnog pisma. U predmetnoj nastavi u osnovnim i srednjim školama, u sredinama gdje je zastupljena srpska narodnosna zajednica, realiziraju se sadržaji iz jezične, nacionalne, povijesne, kulturno-umjetničke baštine srpske narodnosne zajednice.

Planski se sadržaji stručno i znanstveno kreiraju preko Agencije za odgoj i obrazovanje pri Ministarstvu znanosti, obrazovanja i športa Republike Hrvatske. U navedenoj Agenciji formirana su stručno-znanstvena povjerenstva, sastavljena od raznih stručnjaka, raznih nacionalnosti, koji predlažu promjene programima u poboljšavanju autonomije škola, nastavnika i sredine. Prema dodatnim školskim programima za srpsku narodnosnu zajednicu, raspisuje se natječaj za izradu dodataka na udžbenike, priručnike i radne listove, opet za potrebe škola u kojima je zastupljena srpska narodnosna zajednica.

Dodatni nacionalni (jezično-povijesno-umjetnički) nisu specifični i ne odnose se samo na srpsku narodnosnu zajednicu, već i druge škole, učenike i nastavnike nacionalnih manjina, kao mađarske, talijanske, slovačke, češke, ... u Republici Hrvatskoj.

U posljednje vrijeme ista briga nadležnih tijela u Hrvatskoj približava se standardima brige za nacionalne manjine u drugim zemljama, čemu Europska zajednica daje posebni prioritet.

Abstract

Hrvatsko-srpski odnosi na tlu Hrvatske u posljednjih 20-tak godina (1991-2011.) evoluirali su i na području reforme školstva, tj. osnovnog i srednjeg odgoja i obrazovanja.

Bivši školski sustavi u 19. i 20. stoljeću, tj. austro-ugarski i jugoslavenski školski sustavi zamijenjeni su novim, koji su stalno evoluirali, poboljšavanjem kako dodatnih planova i programa tako i dodatnom edukacijom nastavnih kadrova, zaduženih za brigu oko odgoja i obrazovanja srpske narodnosne zajednice u Hrvatskoj.

Srpska zajednica u Hrvatskoj, tj. učenici i nastavnici, u školama dobili su autonomiju u svezi školskih planova i programa u jezično-društveno-umjetničkim znanostima, tj. predmetima. Posebno se to odnosi na programe razredne nastave u predmetima; Poznavanja prirode i društva te Jezika gdje se pored Hrvatskog jezika i latiničnog pisma programski realiziraju sadržaji iz Srpskog jezika i ćiriličnog pisma. U predmetnoj nastavi u osnovnim i srednjim školama, u sredinama gdje je zastupljena srpska narodnosna zajednica, realiziraju se sadržaji iz jezične, nacionalne, povijesne, kulturno-umjetničke baštine srpske narodnosne zajednice.

Planski se sadržaji stručno i znanstveno kreiraju preko Agencije za odgoj i obrazovanje pri Ministarstvu znanosti, obrazovanja i športa Republike Hrvatske. U navedenoj Agenciji formirana su stručno-znanstvena povjerenstva, sastavljena od raznih stručnjaka, raznih nacionalnosti, koji predlažu promjene programima u poboljšavanju autonomije škola, nastavnika i sredine. Prema dodatnim školskim programima za srpsku narodnosnu zajednicu, raspisuje se natječaj za izradu dodataka na udžbenike, priručnike i radne listove, opet za potrebe škola u kojima je zastupljena srpska narodnosna zajednica.

Dodatni nacionalni (jezično-povijesno-umjetnički) nisu specifični i ne odnose se samo na srpsku narodnosnu zajednicu, već i druge škole, učenike i nastavnike nacionalnih manjina, kao mađarske, talijanske, slovačke, češke, ... u Republici Hrvatskoj.

U posljednje vrijeme ista briga nadležnih tijela u Hrvatskoj približava se standardima brige za nacionalne manjine u drugim zemljama, čemu Europska zajednica daje posebni prioritet.

Promjenom političkog sustava, minjenjao se i sustav u skladu s novim ideologijama, dakako kroz sve društveno-ekonomske sustave od 19. stoljeća do danas. Svakako je s tim u vezi važna interpretacija povijesnih zbivanja, naročito u nacionalnoj povijesti te povijesti nacionalnih manjina i narodnosnih zajednica u nastavnom procesu.

Kako bi se razumjela današnja nastojanja u sustavu hrvatskog školstva, posebno u objektivnoj interpretaciji historijskih događanja kroz prošlost, nužno je prikazati kontinuitet razvoja školskog sustava kroz 19. i 20. stoljeća.

Srednjovjekovni, uglavnom crkveni sustav školstva u Hrvatskoj,¹ zadržan je do 17. stoljeća, tj. do 1669., kada se pokušava uvesti učiteljska služba, što nije značilo da je crkva napustila školu.² Važnu ulogu u razvoju školstva u Hrvatskoj, imala je Marija Terezija, koja je od 1768. započela s uređenjem pučkih škola; provela je 1770. popis pučkih škola i dala 1774. izraditi *Allgemeine Schulordnung für die deutschen Normal-, Haupt- und Trivialschulen im sämtlichen kais. königl. Erblanden* (*Sveukupni školski red za njemačke normalne, osnovne i trivijalne škole u svim kraljevskim krunskim nasljednim zemljama*), a u *Allgemeine Schulordnungu* zatražila da se u svakom mjestu, gdje postoji župna crkva, osnuje trivijalna škola.³ Protiv *Allgemeine Schulordnungu* negodovali su neki mađarski ideolozi jer je po njima „...bila nakana toga školskog reda da zatara pleme mađarsko, jer se htjelo uzgajati u njemačkom duhu...“⁴; pa je zbog toga sastavljen novi zakon *Ratio Educationis*, što ga je ista carica odobrila 1777. Stari *Ratio Educationis* 1806. prerađen je u novi *Ratio Educationis*, sadržavajući propise za uređenje cijeloga školstva.

Na početku 19. stoljeća školstvo u Hrvatskoj je bilo u lošem stanju, jer tek otvorene škole nisu imale učitelja, a neke starije škole za učitelje su imale kapelane, župnike, seljake, propale brijače, zanatlije, čuvare cesta. Poslovanje na latinskom jeziku sve je manje odgovaralo zahtjevima gospodarskog i tehničkog razvoja, pa se njegova uporaba ograničavala uglavnom na javnu upravu i pravosuđe.⁵ Uvođenjem mađarskog jezika se s jedne strane željelo osujetiti pretvaranje Habsburške monarhije u jedinstveno carstvo s jedinstvenim njemačkim jezikom, a s druge, uporabom mađarskog jezika ojačati osjećaj pripadnosti slavenskog življa ugarskom narodu, tj. ojačati njegovu ugarsku svijest.⁶ Iako jezični zahtjevi Mađarske nisu dirali u unutarnju upravu Hrvatske,⁷ gdje se svuda pretpostavljalo znanje mađarskog jezika, suprotstavljanja su se odvijala kroz čitavo 19. stoljeće.⁸

¹ Na tlu današnje Hrvatske bijaše nekoliko autonomnih zemalja, u sklopu Ugarske bijaše Hrvatska i Slavonija (koja se od 1848. do 1918. nominalno nazivala Hrvatska, Slavonija i Dalmacija, kojoj se pridružila i Vojna krajina od 1881.), a u sklopu Austrije bijaše posebno Dalmacija i posebno Istra.

² Antun Cuvaj, *Građa za povijest školstva kraljevina Hrvatske i Slavonije od najstarijih vremena do danas*, I. dio, Zagreb, 1910., str. 57.

³ Ivan Balta, *Julijanska akcija u Slavoniji s osvrtom i na ostale hrvatske krajeve te na Bosnu i Hercegovinu početkom 20. stoljeća*, DMZUH, str. 32-73.

⁴ A. Cuvaj, *Građa za povijest školstva kraljevina Hrvatske i Slavonije od najstarijih vremena do danas*, I. dio, str. 378.

⁵ Imre Ress, *Adamićevo doba 1780-1830.*, Muzej grada Rijeke, 2005., str. 200.

⁶ Gyula Szekfű, *Iratok a magyar államnyelv kérdésének történetéhez 1790-1848. (Spisi o povijesti mađarskog jezika kao državnog jezika 1790-1848.)*, Budapest, 1926., str. 120-126.

Gyula Miskolczy, *A horvát kérdés történet és irományai a rendi állam korában (Povijest hrvatskog pitanja i spisi u razdoblju staleške države)*, I. kötet, Budapest, 1927., str. 97-106.

⁷ Magyar Országos Levéltár (MOL), Budapest, 1., 50., *Diarium*, I., svežanj br. 63., Totalbericht, 22. XII.1825., str. 262-265.

⁸ István Barta, *Reformski radovi zemaljske komisije godine 1828/30. (Predigra ugarskoga građanskog pokreta)*, Budimpešta, 1958., str. 98-132.

Mađari su već 1805. tražili uvođenje mađarskog jezika u uredima i školama Hrvatske.

Imre Ress, *Adamićevo doba 1780-1830.*, Muzej grada Rijeke, 2005., str. 214-215.

Borba oko jezika zapostavila je školstvo,⁹ no 1844. ugarsko-hrvatski Sabor je odlučio izdati školske propise koje je potvrdio 1845. kralj Ferdinand V. kao naredbu *Systema scholarum elementarium*, odnosno *Sustav početnih učionica*.¹⁰

Systema scholarum elementarium, za Bachovog apsolutizma (od 1849.) prestaje djelovati, a ponovno se vraća 1861., od kada je obvezno pohađanje pučke škole.

U vrijeme apsolutizma nametali su se novi zakoni, uvodili novi porezi i takse, plaćanje zemljarine, a od 1854. njemački jezik je u Hrvatskoj postao službeni jezik.¹¹

Kraljevsko Namjesničko vijeće osnovalo je 1861. Školski odbor, koji će nakon dugih rasprava donijeti 1861. *Školski sustav*, a kada je 1873. banom proglašen Ivan Mažuranić, donesen je 1874. *Zakon ob ustroju pučkih škola i preparandija za pučko učiteljstvo u kraljevinah Hrvatskoj i Slavoniji*.¹² Iako je Vojna krajina razvojačena 1871., školstvo je do 1881. ostalo pod upravom vojske, odnosno Dvorskog vojnog vijeća (Ratnog ministarstva u Beču), od 1871. uređeni su novi *školski propisi*, u kojima je vrhovnu upravu i nadzor nad Vojnom krajinom imalo Glavno zapovjedništvo u Zagrebu. Vojna krajina sjedinila se s Hrvatskom, ali su ostali stari propisi sve do 1888., kada su se školski propisi izjednačili s propisima u Hrvatskoj.¹³

Kada je Khuen Héderváry postao banom, nastavljena je mađarizacija, a u Hrvatskoj se počinje „pojavnjivati“ tzv. stara i nova pučka škola,¹⁴ sve do 1888., kada je kralj Franjo Josip I. potvrdio *Zakon o uređenju pučke nastave i obrazovanja pučkih učitelja u kraljevinah Hrvatskoj i Slavoniji*.¹⁵ Jedno za drugim nestajala su ograničenja kojima je Mažuranić uspio obuzdati napredovanje srpskih političara i njihovu agitaciju u Hrvatskoj, a koji su osnivali srpske pravoslavne vjerske škole,¹⁶ što je država pomagala. Bijaše dozvoljeno upotrebljavati srpsku trobojnicu, a ban Khuen je 1895. u Saboru izjavio „*da je srpska zastava u Hrvatskoj i Slavoniji jednakopravna hrvatskoj zastavi i da će je štititi tako dugo dok je on ban.*“ Ćirilica je obvezatno uvedena u škole, a jezik se nije nazivao hrvatskim, nego hrvatsko-srpskim ili srpsko-hrvatskim. Srpski saborski zastupnik Vaso Đurđević postao je predsjednikom Sabora,¹⁷ a ban Khuen se u Mitrovici dao slaviti kao „*srbski ban*“. Đurđević je 1902. u hrvatskom Saboru održao govor u kome se tužio da Srbi nisu dovoljno ravnopravni te je svoj zahtjev obrazlagao time da Srbi trebaju biti „*državotvorni element*“. Zbog provođenja tzv. mađarizacije u Hrvatskoj i Slavoniji, za banovanja Khuena Héderváryja često su izbijali nemiri i zbog pitanja školstva.¹⁸

Radić je u listu „*Dom*“ - *list hrvatskog seljaka za razgovor i nauk*, u svezi školstva u Hrvatskoj napisao članak: „*Kakovih ima škola*“, gdje je komentirao tadašnje stanje školstva: „... Što se i kako se uči u toj maloj pučkoj školi, to vi znadete, a i ja bi vam o tom znao mnogo pripovijedati. Ali za danas ću vam samo to kazati: Što je više tih pučkih škola, rekao bi čovjek, da je više - niabecedaša, tj. onih, koji ne znaju pravo čitati. Ja barem znam, da oni ljudi koji su išli u školu prije 30-40 godina, - ovi ljudi više čitaju i bolje čitaju, nego mladići, koji su svršili školu prije 10-15 godina. ...“¹⁹ Osim braće Radić, na razvoj hrvatsko-slavonskog školstva posredno je utjecala i tzv. politika „*novog kursa*“,²⁰ zatim 1905. Riječka i

⁹ Vladimir Stipetić, *Povijest hrvatske ekonomske misli (1298-1847.)*, Zagreb, 2001., str. 653.

¹⁰ A. Cuvaj, *Građa za povijest školstva kraljevina Hrvatske i Slavonije od najstarijih vremena do danas*, II. dio, Zagreb, 1910., str. 133-146.

¹¹ Dragutin Pavličević, *Povijest Hrvatske*, Zagreb, 2000., str. 270.

¹² A. Cuvaj, *Građa za povijest školstva kraljevina Hrvatske i Slavonije...*, III. dio..., str. 392-411.

Kada je izglasan *Školski zakon* u civilnoj Hrvatskoj i Slavoniji, pismenost je bila vrlo slaba, jer je prema popisu 1869. od 1.509.153 stanovnika, pismeno bilo samo 259.000 osoba te su se zbog tih razloga otvarale nove škole.

¹³ D. Pavličević, *Povijest Hrvatske*, Zagreb, 2000., str. 273.

¹⁴ A. Cuvaj, *Građa za povijest školstva kraljevina Hrvatske i Slavonije...*, III. dio..., str. 431.

¹⁵ A. Cuvaj, *Građa za povijest školstva kraljevina Hrvatske i Slavonije...*, III. dio..., str. 1060-1083.

¹⁶ U Pakracu *srpsko-pravoslavno sjemenište*, u Zagrebu *srpsko-pravoslavnu višu djevojačku školu*.

¹⁷ *Agramer Tagblatt*, Zagreb, br. 285., 12. XII. 1902.

¹⁸ 1895. paljenje mađarske zastave za otvaranje zgrade Hrvatskog narodnog kazališta u Zagrebu, demonstracije pred zagrebačkim željezničkim kolodvorom...

¹⁹ Antun Radić, *Dom*, br. 13., Zagreb, 1900., str. 202.

²⁰ Rene Lovrenčić, *Geneza politike „novog kursa“*, Zagreb, 1972., str. 324.

Zadarska rezolucija. No, i dalje se provodila tzv. mađarizacija i to tako što je željezničarskom pragmatikom mađarski jezik neizravno uveden kao službeni jezik.²¹ Mađarska vlada sve je to opravdavala zaštitom mađarske manjine u drugim zemljama, od 1903. javno osnivajući u Hrvatskoj mađarske škole preko Julijanskom akcijom.²²

Dakle, za razvoj škola u Hrvatskoj, važni su školski zakoni iz 1874. i 1888. te njihove dopune i izmjene, na temelju kojih su osnovane, organizirane i djelovale škole, i hrvatske i mađarske, njemačke i druge škole. S obzirom na *Školski zakon* Hrvatske iz 1888., u navonastalim prilikama pojedine su odredbe istog zakona nadopunjavane.²³ Interesantno je da se iz povijesti učio *srednji vijek te najvažnija lica i događaji s osobitim obzirom na povijest zemalja sv. Stjepana* (tj. mađarska povijest),²⁴ a mnogo se pisalo²⁵ o školama s nehrvatskim nastavnim jezikom. Udžbenici²⁶ u mađarskim školama, dobivljale su se iz Ugarske, a Ugarska vlada nije izdavala knjige za pučke škole, nego se time bavila „Szent-István-társulat“ u Budimpešti te još neke nakladne knjižare.

Školski zakon je usvojen 1874. i nije se mijenjao umnogome ni 1888. te je postao temelj ustroja privatnih škola, u kojima su se škole na drugim jezicima nisu samo organizirale na temelju ugarskih zakona, već i na temelju *Školskog zakona* Hrvatske. Bilo je to u skladu s vremenom, jer se Habsburška monarhija, nakon 1867. zvana Austro-Ugarska monarhija, zasnivala na višenacionalnoj zajednici, za koju je Palmerston smatrao kako je politički „balance of power“ bio najvažniji element očuvanja višenacionalnih imperija u kojem je Monarhija obuhvaćala više od 600.000 kvadratnih kilometara i imala oko 50.000.000 ljudi.²⁷ Najjača konfrontacija u Monarhiji proizlazila je iz dualističkog sustava države, što je austrijski ministar Beust prokomentirao: *Vlast ne može udovoljavati svakom narodu. U trenutku kada se narodi toliko trude, kada je nemoguće da vlast odgovara svakome od njih, onda je zadaća da se narod oslanja na onoga koji ima najviše volje za život, jedno drugomu su duševno blizu, imaju zajedničke interese i prihvaćanja njemačkog i mađarskog elementa.*²⁸ Deák, tzv. mađarski „mudrac domovine“, prepoznao je važnost austrijskog partnera u Monarhiji na dualističkoj osnovi u kojoj su zemlje mađarske Svete krune vidjele osiguranje mađarske supremacije,²⁹ iako je srpski predstavnik Miletić naglašavao: *Mađarska stoji pred izborom puta. Jedna je opcija zavisnost nacionalnosti, a druga je opcija bratska sloga i ravnopravnost, izbor je slobodan!*³⁰ Broj narodnosti unutar Austro-Ugarske monarhije bio je vidljiv i prema podacima utvrđenima popisom stanovništva,³¹ ali i Popisima stanovništva Hrvatske i Slavonije.³² Prema popisu stanovništva, dakle prema statistici narodnosti Ugarske

²¹ D. Pavličević, *Povijest Hrvatske*, Zagreb, 2000., str. 301.

²² I. Balta, *Julijanska akcija u Slavoniji...*, DMZUH, Zgreb, 2006., 46-73.

I. Balta, *Julijanska akcija u Bosni i Hercegovini s osvrtom i na Hrvatsku i Slavoniju*, HKD Napredak, Zagreb, 2009., str. 231-296.

²³ A. Cuvaj, *Školski zakon od 31. listopada 1888.*, Zagreb, 1901., str. 143.

²⁴ Član 65. *U Povijesti se učiti*: (str. 367.) *Srednji vijek. Najvažnija lica i događaji s osobitim obzirom na povijest zemalja Sv. Stjepana 2 sata na nedjelju.*

²⁵ Škola s mađarskim nastavnim jezikom, 48. (XLVIII), br. 11., *Napredak*, 1907., str. 168-169.

²⁶ Knjige u našim mađarskim školama, 48. (XLVIII), br. 13., *Napredak*, 1907., str. 196-199.

²⁷ Ferencz Bernics, *Julián akció (Julijanska akcija)*, Pécs, 1994., str. 7-8.

²⁸ József Galántai, *A Habsburg Monarchia alkonya (Sumrak Habsburške Monarhije)*, Kossuth K., Budapest, 1985., str. 77.

²⁹ *...hogyan ennek a birodalomnak a súlypontja Magyarország legyen. (...u tom je dogovoru bilo neizbježno da u ovoj Monarhiji težinska točka bude Mađarska.)*, Ferencz Bernics, *A Julián akció*, Pécs, 1994., str. 8.

³⁰ *Magyar Statisztikai Közlemények (Mađarska državna statistika), Új sorozat (Nova serija), A magyar szent korona országainak 1900. évi népszámlálása. III. rész. (Brojčani podaci svete mađarske državne krune za 1900. godinu), A népesség részletes leírása (Opširani popis stanovništva)*, Budapest, 1907., str. 204-213., - és *Magyarok a Kárpát Medencében (i Mađari u Karpatskom bazenu)*, 2. kiadás. Pallas. (2. izdanje), *História könyvek (knjige Historije)*, Budimpešta, 1989., str. 172., 194-195.

³¹ László Katus, *Nemzetiségi adatsorok a dualizmus korában c. dolgozatból (Narodnosni vrsni podatci iz doba dualizma - ranije u pisanoj dokumentaciji)*, str. 194-195., nadalje u knjizi: László Katus, *Magyarok a Kárpát Medencében (Mađari u Karpatskom bazenu)*, Budapest, 1989.

³² *A statisztikai József Galántai (Statistika od Galantaja), jelzetben idézett könyvből (168. old) 1910. évi adatokat Magyarok a Kárpát Medencében (i Mađari u Karpatskom bazenu)*, Zoltán Szász, *Horvátország es a horvátok dolgozatból vettük* (str. 173.), *Magyarország története 1890-1919.*, II. kötet, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1983.

Tablica: Popis stanovništva Hrvatske i Slavonije 1910. (prema mađarskim izvorima).

narod	ukupan broj stanovnika	postotak, %
-------	------------------------	-------------

ili Mađarske (bez Hrvatske i Slavonije), između 1880. i 1910., odnosno tijekom 30 godina, povećali su se na 4,5 milijuna, tj. za 32,8%. Od toga broja bilo je 3,5 milijuna s mađarskim materinskim jezikom, a ostalih nemađara bilo je 952.000.³³

Asimilacija je najčešće bila rezultat jačanja procesa, kojoj su pridonijeli i odlučni školski zakoni, naravno na intervenciju ugarske Vlade. U posljednjoj trećini dualizma u procesu mađarizacije, od 1880-ih godina uočeno je znatnije osnivanje i širenje različitih zajednica za tzv. „spašavanja Mađara“ (*magyarságmentő akciók*), koje je između 1904. i 1918. organizirao Julijanski savez (*Julián Egyesület*).

Ipak, prema podacima popisa stanovništva iz 1910., a u odnosu na 1900. godinu, broj se Hrvata i Srba povećao, tj. bilo je 62,5% Hrvata i 24,6% Srba u Hrvatskoj. Kako su Srbi tada predstavljali ¼ populacije Hrvatske, imali su politički i gospodarski utjecaj i zahtijevali i mogli imati autonomni sustav školstva, koji se svodio na specifičnost u smislu jezika, ćirilicnog pisma, kulturne i povijesne posebnosti te crkvene autonomije.

Mađarski političari sve su više ulazili u konflikte s hrvatskim političarima posebno na području jezika i kulture,³⁴ jer su smatrali kako je Hrvatska područje koje se mora neposredno uključiti u ugarski teritorij kao njegov organski dio.³⁵ U tom su smislu bila i nastojanja vlade Lajosa Batthyánya u „konceptiji prodora (...) velikomađarske koncepcije u kojem će se realizirati mađarsku supremaciju od Karpatu do Jadrana.“³⁶

Slijedio je veliki politički manevar radi suzbijanja mađarskog političkog utjecaja u Hrvatskoj, naime tzv. politikom „novoga kursa“ na saborskim izborima je 1906. pobijedena mađaronska *Narodna stranka* od *Koalicije hrvatsko-srpskih stranaka* (3 hrvatske i 2 srpske političke stranke), čemu su prethodili dogovori hrvatskih i srpskih stranaka i političkih prvaka u Riječkoj i Zadarskoj rezoluciji 1905., u kojem su srpski predstavnici tražili da budu politički konstitutivni narod u Hrvatskoj. U skladu s istim političkim promjenama i školski sustav donekle se izmijenio, no uskoro je slijedio razdor u Kolaciji i Prvi svjetski rat.

Naime, iako se pokazao koalicijski sporazum između hrvatskih i srpskih političkih stranaka i prvaka učinkovit, ipak nije djelovao dugo, jer su se stranke razilazile štiteći svoje, a neke i nacionalne interese i izvan granica Hrvatske.³⁷

Širenje kneževine i kraljevine Srbije, sukobi i ratovi bile su konstante srbijanske ideološke vanjske politike.³⁸ Srbija je od Sarajevskog atentata 1914. ušla u Prvi svjetski rat i uspjela izaći kao „pobjednik“ te uz Srbiju inkorporirati južnoslavenske zemlje i narode u sastavu tadašnje Austro-Ugarske. Nova država nazvana je od 1918. Kraljevina Srba, Hrvata i Slovenaca, a od 1929. Kraljevina Jugoslavija, koju je Miroslav Krleža nazvao „tamnicom naroda“ u svojoj knjizi *Deset krvavih godina*.³⁹

Hrvati	<i>Horvát</i>	1 638 354	62,5%
Srbi	<i>Szerb</i>	644 955	24,4%
Nijemci	<i>Német</i>	134 078	5,1%
Mađari	<i>Magyar</i>	105 948	4,0%
Česi	<i>Cseh</i>	32 376	1,2%
Slovaci	<i>Szlovák</i>	21 613	0,8%
Ostali	<i>Egyéb</i>	37 104	2,0%
ukupno	<i>összesen</i>	2 614 378	100,0%

³³ *Magyar statisztikai Szemle 1932. (Pregled mađarske statistike za 1932.)*, I. kot., 11., str. 423-424.

³⁴ Unatoč Nagodbi iz 1868. (stavak 44.), gdje je postojala i odredba o „ravnopravnosti nacija“ (stavak 3.).

³⁵ István Hajnal, *A Batthyány-kormány külpolitikája (Vanjska politika Batthyányeve vlade)*, I., Budapest, 1957., str. 83.

Na istom mjestu Hajnal govori i o akciji kojom je osobno upravljao Batthyány, a čiji zadatak je bio neposredno priključenje Dalmacije Ugarskoj. U vezi s tom akcijom je konstatirao: „Ako uzmemo u obzir golemu, većim dijelom hrvatsku masu stanovništva na jadranskoj obali, cijeli nam se pothvat već unaprijed čini irealnim“.

³⁶ I. Hajnal, *A Batthyány-kormány külpolitikája...*, str. 19.

³⁷ Grupa autora, *Jugoistočna Europa 1918-1995.*, međunarodni simpozij, Zadar, 1995., str. 6-13.

³⁸ M. Grmek, M. Gjidara, N. Šimac, *Etničko čišćenje*, Zagreb, 1993., str. 17-18. (prevedeno na francuski)

Prvu kartu zamišljene srpske države izdao je 1806. Sava Tekelija, a u kojoj su bile i hrvatske zemlje, što se nekoliko puta „potvrđivalo“ o tzv. srpskim zemljama ..., a što je izazivalo brojne nesporedume i u školskim interpretacijama.

Charles Jelavich, *South Slav Nationalism-Textbooks and Yugoslav Union before 1914.*, Ohio State University Press, 1990. (prevedeno na hrvatski, Zagreb, 1992.)

³⁹ Miroslav Krleža, *Deset krvavih godina i drugi politički eseji*, Zagreb, 1971., str. 670.

Od 1918. masovnije se počinje naseljavati istočna Hrvatska, koje su od tada ušla u sastav Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca, odnosno Kraljevine Jugoslavije.⁴⁰

Svoje političke interese srpske nacionalne stranke i prvaci u Hrvatskoj vezali su uglavnom za interese srbijanske političke i državne elite, koji su koji puta proturječili hrvatskim političkim interesima. Politički događaji odražavali su se i na području školstva, jezika te učenja povijesti. Najveći su otpor jugoslavenskoj politici davali hrvatske političke stranke i prvaci, koji su do tada živjeli u austro-ugarskom carstvu, no službena je politika prema njima koji puta činila represiju,⁴¹ pa je atentat na vodstvo HSS u Beogradskoj skupštini prelio strpljenje nekih hrvatskih političkih stranaka, koji su od tada pružali organiziraniji otpor.⁴²

Od tada se sudaraju srpska i hrvatska nacionalna ideologija, ali se sukobljavaju i ekstremne političke i terorističke organizacije s obiju strana. Tijekom Drugog svjetskog rata pod izravnom ili neizravnom upravom njemačkih i talijanskih nacista i fašista stvorena je tzv. Nezavisna Država Hrvatska, sa svojom zločudnom politikom i obračunom s političkim protivnicima i s genocidnosti prema nekim drugim narodima, stvarajući koncentracijske logore i zakone po uzoru na tadašnju Njemačku i Italiju. Stoga su proglašenje tzv. NDH 1941. dio ekstremnih Srba u Hrvatskoj dočekali „na nož“ te otpočeli pobune.⁴³ Ipak, veliki dio hrvatskog naroda, kao i srpskog naroda priklonio se antifašizmu i dao od 1941. svoj otpor među prvima u porobljenoj Europi.

U tom razdoblju provodio se poseban nacionalni školski sustav sa hrvatskim tzv. „korijenskim“ jezikom i veličanjem nacionalne povijesti i ideologije. Od 1941. do 1945. jugoslavenska Komunistička partija sa svojim partizanskim pokretom davala je otpor te zagovarala federativnu zajednicu.

Osvetoljubivost idologija i egzodusi dijela i srpskog i hrvatskog naroda pokazala se u Hrvatskoj u ružnom svijetlu i za vrijeme Drugoga svjetskom ratu i godinama poslije rata. Došlo je do migracija te su kolonisti pristigli iz pasivnih, kada je od sveukupnog konfisciranog zemljišta, primjerice oranica, kolonistima besplatno pripalo 76,8%.⁴⁴

Vremenom je komunistička Jugoslavija uspostavila centralizam i favorizirala jugoslavenske komunističke prvake, ugrožavajući hrvatske političke interese, čak i jezičnu posebnost, povijest i kulturu u Hrvatskoj, kada su u Hrvatskoj Srbi ustavno postali pored Hrvata konstitutivni narod. U isto vrijeme od kraja Drugog svjetskog rata službeni jezik nije bio hrvatski, već hrvatsko-srpski ili srpsko-hrvatski, a povijest se nije učila u školama kao nacionalna, već kao zajednička jugoslavenska, povijest jugoslavenskih naroda i narodnosti.

Nacionalni bunt je kulminirao 1971. u traženju konfederativnog sustava, posebno u Hrvatskoj, ali je politički masovni pokret („hrvatsko proljeće“ ili „maspokret“) bio represivno ugušen.⁴⁵

Iako je Tito dao 1974. izglasati novi jugoslavenski Ustav, kojim se svim republikama daje status pravnih država s pravom na odcjepljenje, Titovom smrću je od 1980. navješten raspad Jugoslavije.

Slijedio je *Memorandum Srpske akademije nauka i umetnosti* 1986., koji je pozivao Srbe na pobunu jer „svi Srbi moraju živjeti u istoj državi“. Dani su ideološki temelji srpskoj politici u odnosu na tadašnju Jugoslaviju i naglašavala se tzv. „neravnopravnost i težak položaj Srba u Jugoslaviji“: „Delovi srpskog naroda, koji u znatnom broju žive u drugim republikama, nemaju prava, za razliku od nacionalnih manjina, da se služe svojim jezikom i pismom, da se politički i kulturno organizuju, da zajednički razvijaju jedinstvenu kulturu svog naroda ...“.⁴⁶

⁴⁰ Bogdan Krizman, *Grada o stvaranju jugoslavenske države*, Beograd, 1964., str. 325-326.

⁴¹ Jere Jereb, *Pola stoljeća hrvatske politike, 1895-1945.*, Zagreb, 1995., str. 180. (prvo izdanje na španjolskom jeziku u Buenos Airesu, 1960.)

Ljubo Boban, *Croatian Borders 1918-1993.*, Zagreb, 1993., str. 68.

⁴² Npr. atentat u beogradskoj skupštini 1928. na Stjepana Radića i vodstvo Hrvatske seljačke stranke. Posljedica takvih srpskih represalija na Hrvate bila je brojna hrvatska emigracija i osnivanje hrvatskih reakcionih stranaka, kojima je bio cilj rušenje Jugoslavije i stvaranje samostalne Hrvatske.

⁴³ *Glas Slavonije*, 1. VI. 1945., str. 2.

⁴⁴ I. Nešović - B. Petranović, *AVNOJ i revolucija*, Beograd, 1983., str. 452.

⁴⁵ „Deklaracija o hrvatskom jeziku“, koju je u Hrvatskoj objavila Matica hrvatska

⁴⁶ Memorandum SANU (cjeloviti tekst), *Naše teme*, god. XXXIII., br.1-2., Zagreb, 1989., str. 128-163.

Tragičnost neriješenih granica između Srbije i Hrvatske plaćena je bolno u trenucima raspada južnoslavenske državne zajednice 1990. godine.

U ratu u Hrvatskoj od 1991. do 1995. bilo je preko 400.000 izbjeglica i veći broj prognanika, stradala je imovina, a posljedice su još uvijek nemjerljive jer je jugoslavenska vojska uglavnom bez nacrtu na tlu Hrvatske ostavila minska polja s oko dva milijuna mina pa je samo u prvih pet mjeseci od posljedica mina poginulo više od 400 civila.⁴⁷

U ratu su stradali svi narodi kao posljedica od svojih ideologija, koje je i danas teško interpretirati u školskim udžbenicima, vodeći računa o Haškim suđenjima i presudama, vodeći računa o znanstvenim istraživanjima, kojih je malo a i vremenski otklon od istih događanja je vrlo mali.

Što se tiče školstva, dakako da je postojao u 19. i 20. stoljeću, u većoj ili manjoj mjeri antagonizam između sustava školovanja i kreativnog izražavanja učenika.⁴⁸ Uloga nastave povijesti svodila se na to, da u se školama isti antagonizam prevlada, jer je najveći nedostatak tradicionalnog školovanja stavljao težište na učenje pomoću vanjskih predložaka u kojem se zanemarivalo učeničko izražavanje i mišljenje kao preduvjet kreativnog ponašanja.⁴⁹

Škola je u posljednja dva stoljeća bila u službi društva, tj. politike, koja je željela ljude „oblikovane po potrebi“, a koji su trebali osigurati društveni kontinuitet i stabilnost. Tako je škola uglavnom bila element društvenog konzervativizma više, a u manjoj mjeri faktor progresa, dok je današnja opća tendencija škole ali i nastave povijesti, odgoj i poticanje kreativnosti pojedinaca, inicijativa, maštovitost, kritičko mišljenje, kritički odnos prema tradicionalnim vrijednostima kao temeljima sigurnosti i stabilnosti. Osmišljen ljudski život, posebno u suvremenim tokovima življenja, stvaralačka ličnost trebali bi biti osnovno polazište i cilj nastave povijesti.⁵⁰

Stoga se u nastavi povijesti istražuju i primjenjuju mogućnosti stvaralaštva i učenje različitim nastavnim sustavima, upotrebom suvremenijih nastavnih oblika i metoda rada, promjenom odnosa između učenika i nastavnika i korištenjem različitih izvora znanja. Prema podacima Zavoda za prosvjetno-pedagošku službu za područje Istočne Hrvatske za 1988.,⁵¹ u nastavi povijesti je prevladavao frontalni oblik rada i predavačka nastava u 85%, a takvim oblikom i metodom usmenog izlaganja nije dolazila do izražaja kreativnost učenika i nastavnika, već se nastava uglavnom svodila na reprodukciju udžbeničkog sadržaja.

Dakako da povijesna znanost, kao i nastava povijesti iziskuju visok stupanj objektivnosti, a objektivnost je „regulativna ideja“ koja nastavničkoj i učeničkoj težnji za spoznajom daje smjer i istodobno moralni postulat.⁵²

U dosadašnjem tumačenju odnosa između povijesti i naprimjer književnosti i tzv. povijesnog u književnosti, dolazi se do pitanja na koje se uglavnom odgovara antropološkim zakonitostima. „Historijsko“ je u književnosti pretpostavka vremenske svijesti, interesa, znanja i razumjevanja, pa se „povijesno“ u nastavi povijesti i književnosti može analizirati kroz nekoliko segmenata:⁵³ (a) Razumjevanje povijesnih osoba u povijesti i književnosti, b) Razumjevanje historijskih pojmova u povijesti i književnosti, c) Određivanje unutarnjih sadržaja predmeta povijesti i književnosti, i d) Zaključivanje o uzajamnom odnosu nastave povijesti i književnosti.

⁴⁷ Josip Jurčević, *Srbijanska oružana agresija na Hrvatsku 1990-1995. godine*, Zagreb, 1995, str. 214-229.

⁴⁸ I. Balta, *Kreativnost u tradicionalnom egzemplarnom i problemskom pristupu nastavi povijesti XIX. i XX. stoljeća*, Zbornik radova, Sveučilište u Rijeci i Hrvatsko-pedagoški književni zbor Zagreb (znanstveni skup - kvalitetna edukacija i stvaralaštvo), knjiga 1., Pula, 2002., str. 69-83.

⁴⁹ I. Balta, *Vrjednovanje odgojno-obrazovnog procesa društvene skupine predmeta u osnovnoj i srednjoj školi*, Zbornik radova s međunarodnog znanstvenog skupa „Vrjednovanje odgojno-obrazovnog procesa“, Osijek, 1998., str. 197-202.

⁵⁰ (idejni, studijski i tehnički projekt doktorske disertacije mr.sc.Ivana Balte, *Mogućnosti, pretpostavke i realizacija istraživanja i stvaralaštva učenika i nastavnika u slobodnim aktivnostima povijesti*, Filozofski fakultet Zagreb, siječanj 1989.)

⁵¹ Godišnji izvještaj o nastavi povijesti za 1988. (izradio prosvjetni savjetnik za povijest mr.sc.Ivan Balta) za Zajednicu općina Osijek (14 općina, 169 osnovnih škola, 33 srednjih škola, 332 nastavnika-profesora povijesti)

⁵² I. Balta, *Povijest i zašto je potrebno proučavati vlastitu prošlost*, *Metodički časopis županije Baranja u Mađarskoj*, Pécs, 1/1991., str. 27-33.

I. Balta, *Neka fundamentalna pitanja nastave povijesti*, *Život i škola*, Osijek 3/1987., str. 221-242.

⁵³ I. Balta, *Povijest - stvarno logičko obrazloženje*, *Život i škola*, Osijek, 2/1990., str. 26-36.

Za ilustraciju i razjašnjenje ovih pitanja mogu poslužiti učeničke izjave, ne o književnosti i povijesti, već o mladalačkim idealima i njihovom odnosu prema povijesnim osobama i događajima.⁵⁴ Dakako da su učeničke spoznaje u zavisnosti od njihove razvojne dobi, gdje dolazi do izražaja čežnja za samostalnošću povezana s tolerantnošću i diferenciranošću. Tzv. „znanstvene” pojmove,⁵⁵ učenici ne mogu jednostavno preuzeti, već ih mogu steći sami kroz vanjsko naprezanje cjelokupnog aktiviteta mišljenja. Nastavnikova je posebna briga da pusti mnogostrukost vremenski uvjetovanih motiva pred pozadinom sveopćih učeničkih načina doživljavanja.⁵⁶ Dakle, ne samo imena i datumi, riječi, nego i konkretne predodžbe posreduju stvarno razumljivim pogledima i načinima mišljenja. Nastavnik često misli da znanje struke i životno iskustvo mogu zadovoljiti interese učenika, ali danas u vrijeme informacijskih inovacija, nastavniku se sve više povećava zadatak u smislu odabiranja odlomka znanja koji će poslužiti kod objašnjavanja učenikovih problemskih zadataka.

Budući da postignuto nastavno znanje nije nikada bilo dovoljno, potrebno je motivirati učenike za samostalni rad i bavljenje s poviješću kroz povijesne izvore i literaturu. Učitelj povijesti mora znati, da učenici nisu objekti njegovih imena mjera i odnosa, nego subjekti, partneri u odgojnom dijalogu, slobodni u mišljenju, prihvaćanju i odbijanju njegove ponude. Stoga će učitelji povijesti najbolje učiniti, ako u sadržajnoj i metodičkoj mnogostranosti učenicima daju uvijek nove prilike njihove kreativnosti. Učenicima treba dozvoliti da problemsko rješenje povijesnog procesa u slikovitom procesu doživljavaju na svoj način.

Kreativnost povezivanja raznolikih povijesnih podataka, principa i odnosa, bila bi da nastavnici stalno izmjenjuju nastavne oblike, metode i sustave rada. Kada će koja metoda biti uspješnija, zavisi od mnogih činilaca i okolnosti, kao što su: vrsta i karakter sadržaja, oblici i sredstva rada, zakoni i principi, dobna mogućnost učenika, vrijeme predviđeno za obradu nastavne teme, kao i nastavnikove opće i posebne sposobnosti interpretacije povijesnog u nastavi povijesti i drugim nastavama.⁵⁷ S obzirom da je povijesnih sadržaja i događanja veoma mnogo, a vremena u školskoj nastavi malo, treba pribjegavati raznim nastavnim sustavima, oblicima i metodama rada, gdje posebnu važnost ima egzemplarna i problemska nastava.

Egzemplarna nastava kao didaktički sustav, nastala u poslijeratnom periodu u zemljama koje su doživljavale intenzivnu znanstveno-tehničku revoluciju, opominjale su na probleme duhovnog života, zbog raznih razloga,⁵⁸ pa su pedagozi pokušavali razraditi strategiju rada u egzemplarnoj nastavi (lat. *exemplum* = primjer, ograničenje na bitno, odnosno iz mnoštva izuzeti bitno). Smisao nastave povijesti nije u zbrajanju tisuću činjenica, nego u dobivenim odgovorima učenika, gdje mnoštvo materijala ili sadržaja ne dovodi do spoznaje, nego mali broj doživljaja. Ciljevi egzemplarne nastave su da pojedini izdvojeni sadržajni predmeti budu „reprezentativni“ za druge sadržaje, da svaki predmet pojedinačno može stajati kao „biće“ predmeta.

W. Burston je razlikovao „historical past“ (historijsku prošlost) i „practical past“ (praktičnu prošlost), na što su neki autori primjetili da se ono može poistovjetiti s njemačkim određenjem „Menschenkunde“ (antropologija) i „Standortserhellung“ (objašnjenje stanja).⁵⁹ Za Burstona su egzemplarni i orijentirani (poučeni) postupci (način rada) dvije „perspektive“ povijesnog učenja. Iscrpni studij kraćih povijesnih perioda poučava u svojoj širini mnogostruke poglede, daje sliku istinske veze i ne pokazuje samo što se dogodilo, nego zašto se dogodilo, šta pobuđuje dublja zanimanja za povijesnu znanost i nastavu povijesti. Izučavanje u „dubinu“ i detalji bitan su dio povijesti, i ono nužno zahtijeva izučavanje ograničenog vremenskog

⁵⁴ I. Balta, Doživljajni aspekt u nastavi povijesti, *Zbornik radova Zavoda za školstvo i Instituta pedagogijskih znanosti Filozofskog fakulteta Zagreb*, 1989., str. 26-30.

⁵⁵ I. Balta, Katalog znanja povijesti (za osnovne škole, za srednje škole, za gimnazije), *Zavod za školstvo*, Zagreb, 1992., str. 26-35. i 131-143.

⁵⁶ Hans Glöckel, *Geschichtsunterricht*, Bad Heillbrunn/Obb, 1979., str. 125-167.

⁵⁷ I. Balta, Povijest u kreativnom radu mladih povjesničara, *Osječki zbornik, XXII.-XXIII.*, Muzej Slavonije Osijek, 1997., str. 435-441.

⁵⁸ Martin Wagenschein, *Ursprüngliches Verstehen und exaktes Denken*, Stuttgart, 1965.

⁵⁹ W. A. Burnston, *Principles of History Teaching*, London, 1964.

perioda izvan ovoga društva, jer prošlo se zaista nikad ne može oživjeti ali se mogu izvući univerzalne pouke za budućnost.

Problemska nastava nastoji označiti da su „problemi“ u nastavi povijesti subjektivni, spoznajni i emocionalni doživljaji u kojem subjekti, odnosno ljudi doživljavaju probleme. Ako nema subjekta kao nosioca problema, tada nema ni problema, jer problem izražava suprotnost objekta i subjekta (Fichteovog „Ja“ i „Ne-ja“, suprotnost pojedinačnog i općeg interesa, privatnog i društvenog vlasništva ili Kantovog mikro i makro kozmosa) te se iskazuje kao proturječnost, neravnoteža, konflikt, nesporazum, nelogičnost, nejasnoća, kontroverzija i tako dalje, u kome se izražava dijalektička bipolarnost problema, kao naprimjer: otkriveno-neotkriveno, postignuto-nepostignuto, poznato-nepoznato, dano-zadano, izvjesno-neizvjesno, ostvareno-neostvareno i tako dalje.

Učenici naravno rješavaju probleme koji su u povijesnoj znanosti već riješeni ali su to za njih spoznajni problemi suprotnosti između poznatog i nepoznatog.

U pripremnom dijelu potrebno je kod učenika razviti psihološku potrebu za samostalnim rješavanjem učenih problema, a samostalno rješavanje problema u problemskoj nastavi istodobno znači i misaono samovođenje učenika do rješenja. Mora biti heuristike, ali tako da učenik vodi heuristički postupak, a ne nastavnik u heurističkoj nastavi. Nastava povijesti mora se zasnivati uglavnom na samostalnom radu učenika u postavljanju hipoteza na zadani problem te uz pomoć izvora, literature i građe istu ili drugu hipotezu provjeriti i potvrditi. Dakako da se isto može postići različitim nastavnim metodama.⁶⁰

Škola je u posljednja dva stoljeća bila u najvećoj mjeri element društvenog konzervativizma, nastava povijesti ideologizirana, a u manjoj mjeri faktor progresa, „oblikovajući ljude po potrebi“ trenutnog društvenog sustava. Uglavnom je realizirana nastava povijesti na tradicionalni skolastički, reprodukcijski, odnosno predavački način kroz 19. i 20. stoljeće.

Opća tendencija nastave povijesti trebala bi biti odgoj i poticanje kreativnosti pojedinaca, inicijativa, maštovitost, kritičko mišljenje, kritički odnos prema tradicionalnim vrijednostima kao temeljima sigurnosti i stabilnosti.

U nastavi povijesti novim nastavnim sustavima, kao egzemplarnom i problemskom nastavom istražuju se i primjenjuju mogućnosti stvaralaštva, mijenjaju odnosi nastavnika i učenika, povećava efikasnost i motivacija rada te koriste novi izvori znanja. Povijesna znanost i nastava povijesti inzistira na objektivnosti kao „regulativnoj ideji“ koja spoznaji daje smjer i moralni postulat. Kreativnost povezivanja raznolikih povijesnih podataka, principa i odnosa je u primjeni različitih nastavnih sustava, oblika i metoda rada u nastavi, u kojem tradicionalni predavački pristup ne može dati željene rezultate.

Hrvatsko-srpski odnosi na tlu samostalne Republike Hrvatske u posljednjih 20-tak godina (1991-2011.) evoluirali su i na području reforme školstva, tj. osnovnog i srednjeg odgoja i obrazovanja, ali visokog obrazovanja.

⁶⁰ Thomas F. Stanton, *How to instruct successfully*, New York 1960. (*Uspješno učenje*, Zagreb, 1965., str. 203.)

Shema: Nastavni sustavi s različitim nastavnim metodama (I. Balta prema T. F. Stanton)

	F A Z A	USMENO IZLAGANJE	DEMONSTRACIJA	IGRANJE ULOGA	GRUPNA DISKUSIJA	ORIJENT. VRIJEME ŠKOL. SATA (cca)
a	PRETHODNI PREGLED	Daje pregled materijala koji će se obraditi	Daje pregled što treba naučiti	Objašnjava koje uloge učesnici trebaju igrati i očekivani rezultati	Daje pregled dnevnog rada i cilj diskusije	5 minuta
b	POSTAVLJANJE PITANJA	Postavlja važna pitanja na koja će se odgovoriti	Ukazuje na ključne stvari koje treba pratiti	Predlaže elemente koji su bitni za situacije šta će biti prikazane	Određuje pitanja na koje treba odgovoriti	5 minuta
c	IZLAGANJE GRADIVA	Drži predavanje	Izvršava demonstraciju	Daje učenicima da izvode demonstraciju	Vodi diskusiju	20 minuta
d	USTANOVLJAVANJE UČINJENOG	Daje učenicima da ustanove srž onoga što je učinjeno	Daje učenicima da rezimiraju što je učinjeno	Daje učenicima da analiziraju ono što se dogodilo	Daje učenicima da sumiraju rezultat	10 minuta
e	PROVJERAVANJE ZNANJA	Ponavlja predavanje ukoliko	Daje učenicima da kasnije objašnjavaju i demonstriraju	Daje učenicima da se prisjete i tumače važne elemente	Vodi diskusiju ili daje pisani prikaz	5 minuta

Bivši školski sustavi u 19. i 20. stoljeću, tj. austro-ugarski i jugoslavenski školski sustavi zamijenjeni su novim, koji su stalno evoluirali, poboljšavanjem kako dodatnih planova i programa tako i dodatnom edukacijom nastavnih kadrova, zaduženih za brigu oko odgoja i obrazovanja srpske narodnosne zajednice u Hrvatskoj.

Srpska zajednica u Hrvatskoj, tj. učenici i nastavnici u školama, dobili su autonomiju u svezi školskih planova i programa u jezično-društveno-umjetničkim znanostima, tj. predmetima. Posebno se to odnosi na programe razredne nastave u predmetima; Poznavanja prirode i društva te Jezika gdje se pored Hrvatskog jezika i latiničnog pisma programski realiziraju sadržaji iz Srpskog jezika i ćiriličnog pisma. U predmetnoj nastavi u osnovnim i srednjim školama, u sredinama gdje je zastupljena srpska narodnosna zajednica, realiziraju se sadržaji iz jezične, nacionalne, povijesne, kulturno-umjetničke baštine srpske narodnosne zajednice.

Planski se sadržaji stručno i znanstveno kreiraju preko Agencije za odgoj i obrazovanje⁶¹ pri Ministarstvu znanosti, obrazovanja i športa Republike Hrvatske. U navedenoj agenciji formirana su stručno-znanstvena povjerenstva, sastavljena od raznih stručnjaka, raznih nacionalnosti, koji predlažu promjene programa u poboljšavanju autonomije škola, nastavnika i sredine. Prema dodatnim školskim programima za srpsku narodnosnu zajednicu, raspisuje se natječaj za izradu dodataka na udžbenike, priručnike i radne listove, opet za potrebe škola u kojima je zastupljena srpska narodnosna zajednica. Dodatni nacionalni (jezično-povijesno-umjetnički) nisu specifični i ne odnose se samo na srpsku narodnosnu zajednicu, već i druge škole, učenike i nastavnike nacionalnih manjina, kao mađarske, talijanske, slovačke, češke, ... u Republici Hrvatskoj. Posebna briga posvećena je stručnom usavršavanju nastavnika koji trebaju provoditi inovativne povijesne sadržaje srpskog jezika, povijesti i kulture.

U posljednje vrijeme ista briga nadležnih tijela u Hrvatskoj približava se standardima brige za nacionalne manjine u drugim zemljama, čemu Europska zajednica daje posebni prioritet.

⁶¹ Agencija za odgoj i obrazovanje ima svoje područne ispostave u Osijeku, Rijeci, Zagrebu i Splitu. Konkretno u Osijeku, a za područje 5 slavonsko-baranjskih općina tj. škola, učenika i nastavnika srpske nacionalnosti, zadužen je jedan viši savjetnik u stalnom radnom odnosu u AZOO. Uglavnom su to škole u Osječkom, Baranjskom, Vukovarskom, Vinkovačkom, Slatinskom, Brodskom, Gradiškom, Virovitičkom, ... području gdje postoje škole, učenici i nastavnici koji trebaju i koji njeguju jezik, povijest, kulturu i umjetnost u dodatnim sadržajima programa a za srpsku narodnosnu zajednicu.